

Lengyelkérdés – fogas kérdés?¹

A lengyel–magyar kapcsolatrendszer egyik kevésbé ismert fejezetét kívánta reflektorfénybe helyezni dokumentumválogatásával Mitrovits Miklós, aki egyúttal Szokolay Katalin emléke előtt is tisztelegni kívánt. Maga a forráskiadvány a *Bibliotheca Hungaro-Polonica* könyvsorozat második köteteként látott napvilágot. Valóban a második kötetről van szó? A borító fülszövege ugyanis arról tájékoztat, hogy jelen sorozat az 1929 és 1938 között, ugyanezzel a címmel megjelenő kiadványsorozat felújítása – ilyen téren is tisztelegni kíván a múlt előtt a dokumentumgyűjtemény.

A forráskiadás egyik nehézsége, hogy a szerkesztőnek, közreadónak mérlegelnie kell: vagy kizárólagosan addig még nem publikált forrásokat tár az olvasók elé, vagy esetlegesen olyan írásokat is bevélogat, amelyek korábban már megjelentek nyomtatásban. Jelen téma – vagyis a lengyel függetlenség ügye az első világháború alatti Magyarországon – esetében indokolt volt, hogy már korábban publikált források (cikkek, levelek, parlamenti felszólalások) is helyt kapjanak a kötetben. Látva ugyanis ezt a forráscsoportot, megállapítható: rendkívül változatos helyeken és időpontokban jelentek meg az írások és a beszédek leiratai. Ezek fellelése pedig nehézkessé tenné a téma iránt érdeklődő számára a kutatást.

A Mitrovits Miklós által szerkesztett kötet azonban nemcsak már publikált forrásokkal operál, hanem elsőként mutat be olyan levéltári kútfőket is, amelyek a témához kapcsolódnak: így vármegyei és városi határozatokat, amelyekben az adott közgyűlés kijelenti, hogy támogatja a lengyel függetlenség megvalósulását.

A kötetet a szerkesztő előszava és részletes tanulmánya vezeti be, amelyben Mitrovits Miklós alaposan körüljárja a lengyel függetlenség ügyének magyarországi megítélését az első világháború idején. Kissé keserűen állapítja meg, hogy a témát az elmúlt száz évben alig vizsgálták – ezért indokoltnak tartotta a kötet összeállítását. A könyv forgatásához a tanulmány mindenképpen hasznos tám-, illetve kiindulópontot ad, mivel segíti a válogatott dokumentumok közti eligazodást. Az események háttérének megvilágításakor nemcsak azt ismerteti, hogy a lengyelkérdés magyarországi (kormányzati vagy ellenzéki) megítélését miként határozták meg az egyes katonai-politikai események, hanem arra is kitér, hogy maguk a lengyelek miként látták függetlenségük megvalósulásának ügyét az időszakban.

Mitrovits Miklós még egy írást jegyez a kötetben: a dokumentumok után olvasható Szokolay Katalinról írt búcsúztatója, amely 2020-ban az elismert polonista-történész halála után először az *Újkor.hu*-n jelent meg. Mitrovits már az előszóban rámutat: ezt a témát első-

¹ *Lengyelkérdés Magyarországon az első világháborúban*. A dokumentumokat válogatta, szerkesztette és a jegyzeteket írta: Mitrovits Miklós. Bp., Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2022. 420 p. (*Bibliotheca Hungaro-Polonica* 2.)

ként (és sokáig egyedülként) csak Szokolay Katalin kutatta az 1960-as években, akinek kandidátusi disszertációja végül csupán rövidítve jelent meg könyv formájában.

A Szokolay Katalin emlékének dedikált dokumentumgyűjteményben négy jól elkülönített csoportban kaptak helyet a témára vonatkozó források. Az első csoportban a már említett vármegyei és városi határozatok, a másodikban a magyar kormány hivatalos álláspontját bemutató dokumentumok (előterjesztések, levelek, jegyzőkönyvek), a harmadikban a magyar országgyűlés alsóházában elhangzott felszólalások és interpellációk, a negyedikben pedig a témát tárgyaló cikkek és tanulmányok szerepelnek.

Az összegyűjtött dokumentumokból világosan kiderül: a lengyel függetlenség kérdése a dualista állam keretein belül létező Magyarország számára egyáltalán nem volt egy egyszerű ügy, amit csak tovább bonyolított az első világháború alakulása. Érdemes hozzátenni: a lengyelek számára sem volt egyszerű időszak ez, mivel a hadi helyzet, valamint a szövetségi viszonyok alakulása is többször módosította a jövővel kapcsolatos terveiket. Maradva ugyanakkor a magyar közéletnél, politikumnál: a lengyelkérdéssel kapcsolatos gondolatok egyben a magyarok monarchiabeli helyzetével is összefüggnek.

Ezekre példa többek között Tisza István miniszterelnök több megnyilvánulása, amelyekből kitűnik alapvető álláspontja: a dualista rendszerből egy jottányit sem szabad engedni. A lengyel függetlenség kapcsán sem tért el nézetétől: az osztrák–magyar–lengyel trialista elgondolást teljes mértékben kizárta, míg az osztrák szubdualista elgondolást csak egy ideig támogatta. Míg Tisza a dualista rendszer esetleges reformjaiban mindig a magyarság politikai befolyásának végzetes csorbításának lehetőségét látta, a ciszlajtán területen a galíciai lengyelek és az osztrákok között már korábban létrejött a *modus vivendi*, amely biztosította a tartomány autonómiáját, illetve a területen a lengyel nyelv elsőségét az ukránnal szemben – cserébe Bécsben az osztrákok számíthattak a galíciai lengyelek támogatására a törvényhozásban.

Éppen ezért felelt meg Tiszának a német *Pufferstaat* elképzelés, amely gyakorlatilag a Német Császárság számára szabad kezet adott volna a lengyel államiság ügyében. Ahhoz, hogy ez az elgondolás előtérbe kerülhessen, német hadi sikerekre volt szükség a keleti fronton. A német előrenyomulás mind nagyobb befolyást eredményezett Berlinnek a központi hatalmak szövetségi rendszerében, és egyre inkább alávetett szerepbe sorolta az Osztrák–Magyar Monarchiát. Ismerve a későbbi eseményeket: Tisza megpróbált csatát nyerni, azonban taktikája végül stratégiai vereséghez vezetett, ami magával hozta a dualista rendszer bukását és a háborús vereséget is, amit ő maga is elismert.

Fontos kiemelni ugyanakkor: Tisza nem rendelkezett időgéppel, és a jövőbe sem látott. Az első világháború idején a rendelkezésre álló információk alapján cselekedett és döntött. A dokumentumválogatásból azonban kiderül: nem tudta a ciszlajtán vezetőket és az uralkodót (ekkor már IV. Károlyt) igazáról meggyőzni. Mindenesetre a Lajtától keletre elterülő birodalomrészben, ahol érvényesült a miniszterelnök akarata, Tisza igyekezett visszafogni a túlfűtött lengyelbarát megnyilvánulásokat. Példái ennek az első dokumentumcsoportot alkotó határozatok, melyek előzményei is helyet kaptak a kiadványban. A határozatok közlését megelőzi a Magyar–Lengyel Egyesület két, 1915-ből származó felhívása, amelyben a lengyel függetlenség támogatását kéri a törvényhatóságoktól és a társadalomtól.

Igaz, a vármegyei és városi törvényhatóságok kevésbé foglalkoztak a felhívással: a szerkesztő – más kutatásokra támaszkodva – összesen harmincöt határozat létéről ad számot, azonban csupán tizennégy dokumentumot lelt fel a levéltárakban, amelyek szerepelnek a kötetben is. A törvényhatóságok határozatai és főként a háborús helyzet hozta változások (Orosz-Lengyelország felosztása 1915-ben német és osztrák–magyar főkormányzóságra) újabb magyar politikai szereplőket készítetett arra, hogy a lengyelkérdésben kifejtsek a vélemény-

nyüket. A magyar országgyűlésben felszólalt az ügy kapcsán többek között ifj. Andrássy Gyula, Batthyány Tivadar, Giesswein Sándor, illetve Nagyatádi Szabó István. A nevekből látható, hogy eltérő irányultságú politikusokról van szó, akiknek felszólalásai szerepelnek a forrásgyűjteményben (Tisza válaszai is megtalálhatóak a kötetben). A cikkek és tárcák szerzői – többek között Fenyő Miksa, Marczali Henrik vagy Pogány József – is mutatják, milyen sokszínű volt a lengyelkérdésben véleményyt nyilvánítók köre.

A beszédek és cikkek azonban nemcsak arra mutatnak rá, hogy egy adott politikus miként vélekedett a lengyelkérdésről, hanem arra is, hogy miként értékelték a dualista állam, illetve Magyarország helyzetét. Erre példa Dobiecki Sándor 1918. május 14-i felszólalása, amelyben a képviselő arra is kitért, hogy a magyar agrártermékeknek külföldön mennyire visszaesett a renoméja a különböző ügyeskedések miatt, noha azoknak (lengyel területen is) lenne piaca. Batthyány Tivadar 1918. június 12-i felszólalása szintén összekötötte az általános helyzetértékelést a lengyel ügygel. Wekerle Sándor miniszterelnökk a hozzá intézett interpellációra helyben reagált.

Ez utóbbi forrás apropóján szükséges kritikát is megfogalmazni a kötetrel kapcsolatban. Hiányérzete lehet az olvasónak, amikor a második, a magyarországi kormány hivatalos álláspontját bemutató fejezetben csak Tisza István kormányához, illetve magához a miniszterelnökhöz köthető előterjesztések, levelek, felszólalások olvashatók. Tisza valóban korszakos, nagy befolyású alakja volt a magyar politikának a dualista időszak második felében. A forrásgyűjtemény által felölelt időszak keretein belül közel három évig volt miniszterelnök (a szarajevói merénylet napján már egy éve kormányfő volt, tisztségét 1917. június 15-ig töltötte be), így teljesen érthető, hogy több írása, felszólalása olvasható a könyvben (sőt olyan beszédeit is tartalmazza a gyűjtemény, amelyek már a kormányfői mandátuma utáni időszakból származnak).

Jóllehet sem az Esterházy-, sem a harmadik Wekerle-kormány nem volt hosszú életű, érdemes lett volna ismertetni a két háborús kabinet lengyelkérdésben képviselt álláspontját a rendelkezésre álló források alapján. Elképzelhető az is, hogy Esterházy Móric és Wekerle Sándor kormányzása idején a lengyelek ügye nem került hangsúlyosan elő, ezért témába vágó kormányzati forrásokat nem lehetett bemutatni, lévén hogy nem léteznek (esetleg nem maradtak fenn). Végül a Wekerle-kormány álláspontjáról nem a kormányzati álláspontot ismertető második, hanem a parlamenti felszólalásokat tartalmazó harmadik fejezetben értesülhünk. Tisza István és a fentebb említett Batthyány Tivadar interpellációban érdeklődött a hivatalban lévő kabinet állásfoglalásáról. Az interpellációra adott válaszból a jelenkori olvasó is megismerheti a Wekerle-kabinet álláspontját.

További észrevételt tennék az alapos jegyzetállomány kapcsán is. Érdemes lett volna a kötetben szereplő személyekről – főleg azok esetében, akiknek ismertsége mára megkopott – rövid életrajzi adatokat közölni: akár a lábjegyzetben, akár a névmutatóban.

A két – kevésbé tartalmi, inkább technikai – észrevétel semmit sem von le a kötet értékéből. A dokumentumgyűjtemény valóban egy kevésbé ismert vonatkozását mutatja be a lengyel–magyar történelmi kapcsolatoknak. Érdemes lenne a kötetet lengyelül is kiadni, hogy a lengyel kutatók, olvasók is megismerhessék, miként vélekedtek nemzetük egyesítéséről, országuk függetlenségéről a magyar politika és közélet prominens képviselői az első világháború idején.

*Miklós Dániel**

* A szerző a Magyar Nemzeti Levéltár levéltárosa (1054 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4., miklos.daniel@mn.gov.hu).